

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 17
(18750)

2016 чылдың
февраль 16
вторник

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

Электроннуг почта:

shyntuva@mail.ru

shyntuva@yandex.ru

Февраль — Шагаа айы

СЕСЕРЛИГГЕ СЫДЫМ БАЙЫРЛАЛЫ

Тывада Шагаа-биле хол-
шкан арыглаашкын езулал-
ары болгаш чоннуң оюну
амчылавышаан.

Февраль айны бүрүнү-биле
ай — Шагаа хүннери деп
наар. Тываның суурларында
эен чүктүң чурагай санаашкы-
ы-биле үнген Чаа чылды ам-даа
емдеглеп, арыглаашкын бол-
шдыктаашкын езулалдарын
эрттери уламчылавышаан.
Февраль 13-те Бии-Хемнің Се-
серлиг суурга «Баг байырлалы»
эрткен.

Эрткен чылдың ноябрьда
Тываның Баштыңы Шолбан Ка-
ра-оол Ак-Эрик суурга чорааш,
«Сыдым байырлалын» эртти-
рин сонуургап көрген. Аңаа
рунгу көшкүн өгбелеривистиң
улузунуң оюн-тоглаазын би-

чи оолдарның кайы хире со-
нуургалдыг күүседип турарын
магадаан. Ол дуржулганы өске
кожууннарга непередирин ол
ынчан саналдаан, ындыг арга-
биле ол байырлал республикага
ужур-дузалыг апар деп санаан.
Ол эгелээшкини хамыкты мур-
най Бии-Хемнің Сесерлиг дет-
кип, ону боттандырып эгелээн.

Сесерлиг суму чагыргазының
даргазы Людмила Кара-оол
мынча дээн: «Ак-эрикчилерниң
организастан эрттиргени сы-
дым байырлалының дугайында
МИЧ-лерни дамчыштыр би-
лип алдывыс, ол биске дыка
таарышкан. Шынап-ла, көдээ
чоннуң хүн-бүрү амыдыралын-
га ол дыка чоок болган. Ын-
дыг байырлалды республикага
непередириниң дугайында

Тываның Баштыңының саналын
деткип, ону суурга эрттирер деп
шиитпирледивис. Маадылар
чурту Сесерлиг бодунуң ат-
сураглыг чылгычылары-биле
бүгү Тывага алдаржаан болгай».

Сесерлигнің эр улузу фев-
раль 13-те, субботада, респуб-
лика Баштыңын чүгүрүк аът-
биле уткааннар. Чазак Даргазы
Шолбан Кара-оол тус черниң
чылгычызы Андрей Лапчарның
Калчан-Боразын шалыпкын
мунупкаш, аът мунган өске улус-
биле кады Сесерлиг суурже
чорупкан.

Байырлал болуп турган
залче кирип келгеш, респуб-
лика Баштыңы суурнуң 70,
80 харлыг хоочуннары-биле
улуг хүндүткелдиг чолукшаан.
Ол байырлалды сонуургап

көөрү-биле Ак-Эрик суурда
ус-шевер Күр-Дагба Ланаа
бодунуң өөреникчилери-биле
кады чедип келген. «Бистиң
эрттирген байырлалывысты
сесерлигжилерниң деткип эртти-
рип турары өөрүнчүг-дүр — деп,
Күр-Дагба Ланаа чугаалаан. —
Байырлалды оларның эң бедик
деңнелге организастанын дем-
деглес аргажок. Ус-шевер ки-
жилер мында хөй-дүр, ылаңгыя
бичи оолдарның аргамчыны
доңнап, кымчыны өрүп турары
өөрүнчүг-дүр. Бо ажил кижиге
аажок ажыктыг болдур ийин,
салаа-сайгытты сайзырадыр.
Бичи улус үргүлчү компьютер
мурнунга олурарга, хоралыг
болгай».

Сесерлигнің аът дериг-хе-
рекселдери кылыр шеверлери

чүген өрүүрүн көргүскеннер.
Аңаа эрткен хемчеглерниң бирги
кезээ дыка солун болган. Ак-
Эриктиң болгаш Сесерлигнің
элээди оолдары көшкүн чонга
эргежок чугула хемден кымчы
аймааның аңгы-аңгы хевир-
лерин кылып белеткээнер.
Кымчыны өрээнинде чамдык
ылгалдыг чүүлдер бар-даа бол-
за, мөөрейниң бүгү киржикчиле-
ри сорулгазын күүсеткен бол-
гаш республика Баштыңындан
өртектиг белектерни, Бии-Хем
кожуунуң чагыргазындан акша
шаңналдарын алганнар.

Бии-Хемнің ус-шевер кижиле-
риниң кылган ажылдарының
делгелгезин школага ажиткан.
Ында эзерлер, аргамчы, кымчы,
хээлеп каастаан ыяш аптаралар,
өг херекселдери элбек болган.
Бии-Хемнің чылгычылары бол-
гаш Тес-Хемден келген аалчылар
мал шалбадаарынга, эмдик аът
өөредиринге мөөрейлешкеннер.
Ону чон аажок сонуургаан.

«Боттарының холдары-биле
чаа, ажыктыг, быжыг, ажил-
агыйга эргежок чугула эт-септи
кылып турар ус-шевер кижиле-
ри, оларның өөреникчилерин
кижи көргөш, магадаар бол-
гаш чоргаарланыр-дыр — деп,
Тываның Баштыңы Шолбан
Кара-оол чугаалаан. — Чоннуң
ус-шевер салым-чаяаны сал-
галдан салгал дамчып турар
болгай. Эрттирип турарывыс
бо байырлалдың кол утказы
ол. Боттарының дуржулгазын
ак-эрикчилерниң непередип
турары өөрүнчүг-дүр. Сыдым
байырлалы кижилерни ус-
шевер болурунга, күш-ажылга
өөредир. Ол тергийн эки үүле-
херек-тир».

Байырлал дооступ турда, ак-
эрикчилер сыдым байырлалын
оларның эрттиргениниң демдээ
кылдыр шилчип чоруур кубокту
сесерлигжилерге дамчыдып
берген. Дараазында ындыг
солун хемчегни эрттирер деп
турар район ол кубокту алыр.
Ол байырлалды Тес-Хем ко-
жуун республика деңнелдиг
кылдыр бо чазын Самагалдайга
эрттирер деп турар дээрзин
чоннуң ус-шевери Күр-Дагба
Ланаа республика Баштыңынга
дыңнаткан.

ТР-нің Чазааның албан-
езузуңуң сайтызындан.

Хүннүн болуушкуну

АФГАН ЧЕРГЕ
МӨЧЭЭННЕРНИ
САКТЫП...

Дүүн, февраль 15-те, Афган Демократтыг Республиканын совет шериглерни үндүргөніннен бээр 27 чыл болган. Аңаа тураскааткан митинг Кызылдың Ленин кудумчузунда Тиилелге шөлүнгө 12 шакта эрткен.

Кастыктарын мөңгүннер шыл эгелзэн-даа бол, ам-даа дайынчы шинчизин чидирбээн хоочуннар уругларын, өөнүн иштин эдертип алган Парк аксынга чыгып келген. 1979 чылдан 1989 чылга чедир Афган Демократтыг Республиккага шериг албанын эртирип турганнарнын одуруу чыл санында чоорту кызырлып турарын аразында чугаалажып турлар.

Тыва Республиканың Баштыңы – Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол чыгып келгеннер-биле мендилежи, сөс ап чугаалады.

– Эргим эштерим, силерниң одуруунарга кирип турарымга чоргаарланым мен. Силер кандыг-даа деңгелдиг хемчеглер болурга, бот-идепкейиңер улуг, мурнуку одуругда чоруп, аныяк-өскөнни патриоттук кижизидилгеже хаара тударыңа улуг үлүг-хууңар кирип тур силер. Четтирдим. Бо дайынга 12 хып дээн чалыы эштеривисти оскундувус. Бо дайындан Төрзэн чуртунга ээп келгеш, чок болган эш-өөрүвүс база хей. Оларны база дайын шөлүнгө мөчээннер-биле деңгээр талазы-биле хемчеглерни алырын Чазак шийтирлеп турар. Чүге дээрге олар бо дайындан кадыкшыл-даа талазы-биле, сагыш-сеткил-даа талазы-биле дыканарын байдалдыг чанып келген. Ооң уламындан ССРЭ буурап, ажил-агы чок арткан чылдар база дыка багай салдарны чедирген. Ынчангайш оларның чок болган эрге-чадазын эде көөр талазы-биле саналдарны хоойлужудулга органнынче кириер бис – деп, ол чугаалады.

Митингиниң киржикчилери дайындан ээл келбээн эш-өөрүн сактып, афган дайынга бажын салган маадырларга тураскаалга чечекти салган. Митинг соонда Тываның Национал музейиниң «Дайынчы алдар» залында делгелге хоочуннар чыгып кээп, чуруктардан боттарын танып, уругларынга дайылдажып чораан эштериниң аныяк үезинде чуруктарын көргүзүп турдулар.

Делгелге соонда Улусчу чогаадылга бажыңыга байырлыг кезээ болуп эрткен. Аңаа хоочун афганчылар өг-бүлелери-биле олуттарны ээлеп, тыва уран чүүлдүн сылдыстарының концертин көрүп, бот-боттарының амыдырал-чуртталгазын айтырып, дыштанып алганнар.

– «Дайынчы акы-дуңма» ниитилел хары афган черге төрүттүнген езулуг эр найыралды чыл санында улам быжыглап, бистиң ниитилелдиг хоочуннарынче эрге-чагырга көрнүп, деткимчени көргүзүп турары өөрүнчүг-дүр – деп, хоочуннар чугаалажып чанганнар.

Айлаң ДАРЖАА.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ
ДОКТААЛДАРЫАк-Довурак хоорайның девискээр соңгулда
комиссиязының даргазын томуйлаарының
дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/601-6

Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациясында хамаатыларның соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга Ак-Довурак хоорайның чагырга даргазының экономика талазы-

биле оралакчызы, 1974 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Чодураа Оолаковна Ооржакты томуйлаар.

2. Ак-Довурак хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда
комиссиязының даргазын томуйлаарының
дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/602-6

Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациясында хамаатыларның соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга «Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууну» муниципалдыг районунуң чагыргазының сайгарлыкчы

чорук болгаш күрүне садып алышкын талазы-биле кол специализи, 1976 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Саида Михайловна Бүлерешти томуйлаар.

2. Бай-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда
комиссиязының даргазын томуйлаарының
дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/603-6

Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациясында хамаатыларның соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга Ак-Довурак хоорайда «Теремок» уруглар садының кижизидикчизи, 1971

чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Аида Чыртаковна Агбаанны томуйлаар.

2. Барыын-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда
комиссиязының даргазын томуйлаарының
дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/604-6

Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациясында хамаатыларның соңгулда

эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының док-

таадыры болза:

1. Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга Чөөн-Хемчик кожуунунуң Чадаана хоорай чагыргазының ниити килдизиниң начальниги, 1971 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Людмила Анатольевна Кызыл-оолду томуйлаар.

2. Чөөн-Хемчик кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр

соңгулда комиссиязының низастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Мөңгүн-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда
комиссиязының даргазын томуйлаарының
дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/605-6

Мөңгүн-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациясында хамаатыларның соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Мөңгүн-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга Мөңгүн-Тайга кожуунунуң Мугур-Аксы суурда №1 «Хүнчүгеш» уруглар

садының улуг кижизидикчизи, 1961 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Зоя Кошкар-оолду Хертекти томуйлаар.

2. Мөңгүн-Тайга кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Өвүр кожуунунуң девискээр соңгулда
комиссиязының даргазын томуйлаарының
дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/606-6

Өвүр кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациясында хамаатыларның соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Өвүр кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга районунуң М.Б. Доржу аттыг төп библиотеказының республикада чурт-шинчилел

төвүнүн эргелекчизи, 1966 чылда төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг Айлаң Маадыров Айдың-оолду томуйлаар.

2. Өвүр кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Бии-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда
комиссиязының даргазын томуйлаарының
дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/607-6

Бии-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга томуйлаар кандидатуралар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерациясында хамаатыларның соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Бии-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга Бии-Хем кожуунунуң чагыргазының «Вестник Пий-

Хема» солунунуң редактору, 1946 чылда төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг Николай Горьевич Шеринни томуйлаар.

2. Бии-Хем кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/608-6

Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазына томуйлаар кандидатура-лар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерация-нда хамаатыларның соңгулда эргелеринин болгаш референ-думга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 8 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың

Соңгулда комиссиязының док-таадыры болза:

1. Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга «Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунун муниципалдыг районунун чагыргазының саң-хөө эргелелинин начальниги, 1976 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Айвар Эрес-оолович Ховалыгны томуйлаар.

2. Сүт-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының

даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Таңды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/609-6

Таңды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазына томуйлаар кандидатура-лар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерация-нда хамаатыларның соңгулда эргелеринин болгаш референ-думга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 8 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың

Соңгулда комиссиязының док-таадыры болза:

1. Таңды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга Таңды кожуунун Бай-Хаак суурда ортумак шко-ланың директору, 1980 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Согун-оол Борбуй-оолович Кыргысты томуйлаар.

2. Таңды кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда

комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/610-6

Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазына томуйлаар кандидатура-лар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерация-нда хамаатыларның соңгулда эргелеринин болгаш референ-думга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 8 чүүлүнүн 7 пунктузунга

дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының док-таадыры болза:

1. Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга хуу сайгарлыкчы, 1967 чылда төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг Ай-кыс Арак-чаевна Аймааны томуйлаар.

2. Тере-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда

комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/611-6

Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазына томуйлаар кандидатура-лар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, «Россия Фе-дерациясында хамаатыларның соңгулда эргелеринин болгаш референ-думга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федерал-дыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Рес-публиканың Соңгулда комис-

сиязының доктаадыры болза:

1. Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга «Тыва Республиканың Тес-Хем кожуунун муниципал-дыг районунун чагыргазының даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы, 1971 чылда төрүттүнген, дээди эртем-ниг Чейнеш Урнзаевна Каржал-ды томуйлаар.

2. Тес-Хем кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының

даргазы девискээр соңгулда комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/612-6

Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазына томуйлаар кандидатура-лар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Федерация-нда хамаатыларның соңгулда эргелеринин болгаш референ-думга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федералдыг хоойлунун 8 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың

Соңгулда комиссиязының док-таадыры болза:

1. Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга түр ажилдавайн турар, 1977 чылда төрүттүнген, тускай ортумак эртемниг Алек-сандра Тараачыевна Манчал-мааны томуйлаар.

2. Чаа-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда

комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Чеди-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазын томуйлаарының дугайында

2016 чылдың февраль 1 №126/613-6

Чеди-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазына томуйлаар кандидатура-лар талазы-биле саналдарны өөренип көргөш, 2002 чылдың июнь 12-де «Россия Фе-дерациясында хамаатыларның соңгулда эргелеринин болгаш референ-думга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» №67-ФХ Федерал-дыг хоойлунун 28 чүүлүнүн 7 пунктузунга дүүштүр Тыва

Республиканың Соңгулда комис-сиязының доктаадыры болза:

1. Чеди-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазынга Чеди-Хөл кожуунун Төлээлекчилер хуралының кон-троль-саналга органының дар-газы, 1974 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг Ирина Март-ооловна Бадыны томуйлаар.

2. Чеди-Хөл кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының даргазы девискээр соңгулда

комиссиязының организастыг хуралын 2016 чылдың февраль 14-тен орайтатпайн чыыр.

3. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Б.Д. ОНДАР. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары М.Ш. САМБАЛА.

Прокурор хыналдазы

ХАЖЫДЫШКЫННАР ЧАЙЛАТТЫНГАН

Курлавырлар-биле ханды-рып турар организацияларның төлевир сагылга-чурумун кан-чаар сагып турарын Тываның прокуратура органнары хы-наан.

Хей квартиралыг бажы-нарны эргелеп-башкараарының талазы-биле ажил-чорудул-ганы боттандырып турар кур-лавырлар-биле хандырылга организацияларының болгаш оларның төлээлеринин төлевир сагылга-чурумун сагып турары-га хыналданы Кызылдың проку-ратуразы чоруткан. Хыналдадан илерээни, «Кызыл ЧЭТ» ААН болгаш «Суг-канал» КХН-биле керээ чарган №1 чуртталга-тудуг кооперативи (ЧТК) хереглекчи-лерден акшаны бот-тускайлаң чыып алгаш, одалга, изиг болгаш соок суглар дээш ол организа-цияларже кириер төлевирни саададып турар болган.

Чижээ, №1 ЧТК курлавыр-ларны ажыглааны дээш, «Кызыл

ЧЭТ-ке» 311 муң рубль өрелиг болган. Ооң аңгыда ол-ла №1 ЧТК соок суг дээш «Суг-канал» КХН-ге 33 муң 212 рубльге өреленген. Болдурган хажы-дышкыннары чайладырын прокуратура №1 ЧТК-ның удур-тулгазындан негезн.

Оон аңгыда «Чүлдүм-42» чуртталга-тудуг кооперативи болгаш «Уют» КХН, боттары өрелиг хирезинде, «Суг-канал» КХН-биле чарган керээзинге үндезилеп соок суг дээш төле-вирни бот-тускайлаң чыып ту-рар. Ол черлерниң удуртулга-зынче негелдени прокуратура кириген.

Прокурор хыналдазының түңнели-биле тургустунган документи-лерни хамааржыр черлер сайгарып көргөн болгаш хандырган, четпестер чайлат-тынган.

Татьяна ФАТАКОВА, Кызыл хоорайның проку-раторунуң улуг дузалакчызы.

ТР-ниң ИХЯ-да

МАЛ ООРУ ТУТТУРГАН

ТР-де ИХЯ-ның «Ба-рыын-Хемчик» муниципал-дыг килдизинин кеземче истелгезинин оперативтиг ажилдакчылары, мал оорлаан дээш каразыттырган кижини илереткеннер.

2015 чылдың июль 12-де кезээ Ак-Довурак хоорайның полиция участогунга Шекпээр суурнуң 34 харлыг чурттакчы-зындан билдиришкин кирген. Ында бижээни болза 1 шак бурунгаар билдинмес кижилер кажаның манзаларын адыргаш, 1 баш шээр малын болгаш адын оорлап апарган болган. Ажыл-агыда ниитизи-биле 20 баш бода, 13 баш шээр мал болгаш бир аът турган чүве-дир.

Ук билдиришкинге даян-гаш, РФ-тиң КК 158 чүүлүнүн 2 кезээниң, «б, в» пунктулары езу-

гаар кеземче херээн оттурган.

Ол дораан кем-херек үүлге-дикчилерин илередири болдун-маан, кеземче херээн түр када соксаткан турган.

Февраль 9-та полиция ажил-дакчылары оперативтиг хем-чеглер чорудуп тургаш, бил-диришкин ээзи-биле чаңгыс кудумчуда чурттап турар ооң мурнунда мындыг хевирлиг кем-херек үүлгеткеш, олуруп чораан 30 харлыг эр кижини бо хереке каразыттырып турар дээрзин илередип, тудуп хоругдаан.

Полиция участогунга ол бу-руузузун миннип, шээр малды дегерип чипкенин өчээ. Аътты ээзинге дамчытан.

Оор херекке каразыттыр-ган кижини РФ-тиң КЧК 91,92 чүүлдери езугаар тудуп хоруг-даан.

КАДЫКШЫЛЫНГА ААР КЕМНИ ЧЕДИРГЕНИ ДЭЭШ...

РФ-тиң ИХЯ-ның Кызыл хоо-райда эргелелиниң хамааты кижиниң амы-хуу эргелеринге удур кем-херек үүлгедиглери-биле демисел талазы-биле килдизинин ажилдакчылары Кызыл хоорайның 31 харлыг чурттакчызының мага-бодун-га аар кемдээшкннерни че-дирген дээш каразыттырган, ооң мурнунда олуруп чораан 36 харлыг хамаатыны тудуп хоругдаан.

Найысылалдың полициязы-ның ээлчег кезээнге Республи-каның төп эмнелгезинде эмчи ажилдакчыларындан бажында аар кемдээшкннерни анык эр ки-

жини дүрген дуза машиназы-би-ле эккелген дугайында дыңнадыг келген.

Истекчилер РФ-тиң КК 111 чүүлүнүн 2 кезээниң «з» пунк-тузу езугаар херекти оттур-ган. Оперативтиг дилээшкн хемчеглеринин түңнелинде 36 харлыг хамаатыны тудуп хоруг-даан. Ол полиция ажилдакчыла-рынга буруузузун билинген өчүктү берген.

Амгы үеде ону РФ-тиң КЧК 91, 92 чүүлдери езугаар тудуп хоруг-даан. Ооң буруузузун долугу-биле шынзыдыптар болза, он чылга чедир хосталгазын казыдып шииттирер.

4 АЙЛЫГ УРУГ ОЗАЛ-ОНДАККА ТАВАРЫШКАН

Февраль 10-да «Кызыл-Ак-Довурак» автооруктуң 31 дугаар километринге болган орук озал-ондакка таварышканнарының ийизи 14 харлыг элээди болгаш 4 ай-лыг чаш уруг болган. РФ-тиң Орук шимчээшкн дүрүмүнүн 22.9 пунктузу езугаар 12 харга

четпээшкннерни тускай крес-лога дажыыр ужурлуг. Ону сагыыр туржук, чолаачы-даа, пассажирлер-даа камгалал куржаглар-биле шарыттын-маан. Түңнели — үш пассажир, чаш уруг эмнелгеде.

Тыва Республикада ИХЯ-ның парлалга албаны.

ДАЙЫН КЫС КИЖИНИҢ ХЕРЭЭ ЭВЕС БОЛ...

1979 чылдың декабрь 12-де СЭКП ТК Политбюрозунун кежигүнү Л.И. Брежнев 1978 чылдың декабрь 5-те совет-афган найыралдың дугайында керээге даянган, Афганистанга дайынчы дузаны чедирер дугайында айтышкын берген.

Ынчалдыр 1979 чылдың декабрь айдан 1989 чылдың февраль 15-ке чедир үргүлчүлзэн афган дайынның эгелзэни ол.

Афган Демократтыг Республиканың девискээринге турган 40 дугаар армияга 10 узун, ханныг чылдарның дургузунда аңгы-аңгы чылдарда 416 интернационалчы дайынчылар шериг албанын эрттирген. Оларның аразында афганчы маадыр кыс — Лидия Васильевна Волошина. Ооң мергежили — эмчи техник. Ол шериг хүлээлгелиг боорга,

Совет Армияның одуруунче кыйгырткан.

Лидия Васильевна Волошина 1958 чылдың август 7-де Туранга төрүттүнген. Афганистанга ол 27 харлыында, 1985 чылдың сентябрь 5-тен 1988 чылдың ноябрь 28-ке чедир албан эрттирген.

— Чазын Кабулга чаңгыс чер-чурттуум Тамара Лазаревна Золотухина келген. Ол авамдан чагаа болгаш конфеталар экелген. Төрзэн чуртумдан, ырак Тывадан, келген ол хапты чыт-таарымга, авамның холдарының чыды-даа ышкаш...

Мээң ханым бөлүү ховар, ынчангаш бир-ле кижиниң амы-тынын алыр дээш, бо-ла ханым дужаай берген турар мен. Ынчангаш та чеже орус, тыва болгаш өске-даа азы-сөөктүг оолдарда мээң ханым солушкан

төрелим бар чүвөл

Кабулда аэродромну бо-ла ол-бо таладан аткылай бээр, ынчан солдаттар оңгулар казып-ла эгелээр. Баштай дыка коргунчуг, оон чаңгыс берген мен, кымнар адып турарын даажындан аңгылап билер апарган мен.

Бир катап душманнарның снаряды ок-чепсек складыга кээп дүшкен. А ооң чанында казарма, госпиталь, чуртталга бажыңнары бар. Октар частып-ла турар. Складта шыгжаттыг-чан чепсек шупту частыр чүвө болза, ол чоок-кавыга бүдүн чүвө кайын турар. Бир складтан өске складче өрт дамчып, нептеревезин дээш, шупту ону өжүрүп турдувус.

Бистиң кезээвиске Москва, Москва адаанда областан, Азербайджан болгаш Тывадан оол-

дар шериг албаны эрттирип турган. Тыва дугайында билбес болгулаар. Азияның төвүнде, Улуг-Хемниң эгелзэн черинде төвөлери, ивилерлиг, сарлык-тарлыг республика дээривиске, олар үжелээ канчап чаңгыс черге амыдырап чораан боор дээш, бүзүревес кижилер база тургулаар. Межегейден Вячеслав Решетников бир чер чорааш, тыва офицер Леня Кара-оолду тып эккелген. Ужуражып келгеш, Тывавысты сактып, чугаалажып турувуста, кезек када чангаш келген ышкаш сагындырар турду — деп, ол сактып чугаалаан.

Лидия Васильевна Тывага 1988 чылдың ноябрь 28-те чанып келген. Ол — Афган Демократтыг Республиканың, ССРЭ-ниң, РФ-тиң болгаш Тыва Республиканың хөй санныг медальдарының

эдилекчизи. Амгы үедэ ийинчы акы-дунма» хөй, организациязының да, Аныктарга патриоттук кылдыгени чорудары-биле, ыш салыышкыны кылтыч.

Дайынны эрткенер б дайын шөлүндөн келбей ганнарга тураскааткан сак кыннар Төрзэн чурттуу тө оолдарына улуг хүндүт демдээ. Олар Төрзэн чуга ынак болгаш аас-кез амыдырал дээш хары дайылдажып тургаш, анын бергеннер. Оларга болгаш ханы мөгөйдивис

Оляна МУНД

Кызылды школазының өөрени Зульдана ЧИ удуртукчу б.

•Спорт •спорт •спорт

МЯЧИЛИГ ХОККЕЙ

Мячилик хоккей спорттун база бир онзагай хевири. Мээң билирим 60-70 чылдарда Тываның бүгү кожууннарына мячилик хоккей школачылар, улуг улус аразында неперенгей сайзырап турган. Кожууннуң бирги чери дээш сумулардан командалар кожуун төвүнге ойнаар. Кожуунга бирги черни алыры дыка берге. Республика чергелиг маргылдаалар база школачылар аразында аңгы эртер. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик кожууннуң командалары эң-не шыырак командаларның санынга кирип турган.

1969 чылда республиканың бирги чери дээш школачылар аразында мячилик хоккей маргылдаазы болганын бо-ла сактып кээр мен. Ынчан аңаа 18 команда киришкен. Чөөн-Хемчик кожуундан Бора-Тайга болгаш Искрадан ийи команда киришкен. Ынчан Бора-Тайга команданың кежигүнү турган мен. Команданың капитаны Шулун Ондар (Алдан-Маадыр) Бора-Тайга школазынга өөренип турган. Тренер башкывыс Борбак Ооржак. Түннел оюнда Бора-Тайга биле Барыын-Хемчик командалары арткан. Барыын-Хемчик команданың капитаны — Сергей Монгуш (бистиң аравыста чок). Шыырак халдакчыларның бирээзи — Малжей Ховалыг. Ол ам Хорум-Даг суурда чурттап чоруур. Маргылдааның түннелинде Барыын-Хемчик кожууннуң командазы бирги черни, а Бора-Тайга сумунуң (Чөөн-Хемчик) командазы ийги черни алган.

Мячилик хоккей сөөлгү чыл-

дарда уттундуруп бар чыткан болза, ам бо спорттун хевирин сайзырадыр дээш, кожууннар аңгы-аңгы маргылдааларны эрттирип эгелзэни өөрүнчү.

Январь 23-24-те Чадаана хоорайның стадионуң кылы-мал дожунга хоочуннар аразында республика чергелиг мячилик хоккей маргылдаазы эрткен. Чөөн-Хемчик кожууннуң Баян-Тала сумузуңуң спортчулары (капитаны Зорий Монгуш) биле Чадаананың спорт школазының тренер башкылары, хоорай, кожуун чагыргалары демнежи алгаш, кылымал дошту бир ай дургузунда кудуп, кылганы кожуунга мячилик хоккейни сайзырадырынга улуг деткимчени берген. Ниитизи-биле маргылдаага Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл кожууннардан беш команда киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлзэн маргылдааның түннелинде Барыын-Хемчиктин (Аксы-Барлык) командазы аштырышкын чок бирги черни чаалап алган. Ийиги черге Чөөн-Хемчиктин (Баян-Тала), үшкү черге Бай-Тайганың (Тээли) спортчулары тус-тузунда төлөптүг болган.

Чөөн-Хемчик кожууннуң чагыргазының даргазы Байбек Монгуш, кожууннуң Төлээлекчилер хуралының даргазы Чойган Монгуш маргылдааның киржикчилеринге байыр чедирип, тиелекчилерни хүндүлел бижикир болгаш хойлар-биле шаңнаан.

Дарый-оол КУУЛАР.

Чадаана хоорай.

КРАСНОЯРСК КРАЙГА ХОСТУГ ХҮРЕШТИ 60 ЧЫЛ ОЮН ДЕМДЕГЛЭЭН

И.Ярынгге тураскааткан 27 дугаар делегей чергелиг маргылдаа база Красноярск крайга хостуг хүрештин 60 чылдаан оюн демдеглээн байырлал январь 29-31 хуннеринде Красноярск хоорайга Россияның, Белоруссияның, Американың, Японияның, Монголияның, Грецияның, Италияның, Казахстаның шыырак 164 эр болгаш 104 херээжен мөгелерниң аразында аажок солун, бедик деңнелге эрткен.

Маргылдааның кол сорулгазы — 2016 чылда олимпиадага киржир мөгелерниң баштайгы хыналдазы. Бистиң республиканың мурнундан 57 килге Хүреш-оол Дондук-оол, Омак Сюрюн, 61 килге Кежик Чымба, 65 килге Менги Мортуй-оол, Менги Чудак олар киришкен.

Маргылдааның база хостуг хүрештин крайга 60 чылдаанын таварыштыр Красноярск крайның Чазаның даргазы Виктор Томенко, Россияның хостуг хүреш федерациязының президентизи Михаил Мамашвили база хүндүлүг аалчылар грек-рим хүрешке олимпий оюннарының 3 дакпыр чемпиону Александр Карелин, биатлонга олимпий оюннарының 4 дакпыр чемпиону, кадыр даглар үнеринге делегейниң 2 дакпыр чемпиону Татьяна Руйга, Россияның спортчу гимнастикага алдарлыг тренери Александр Шевчук байыр чедирип, мөгелерге аас-кежикти, спортчу чедишкinnerни күззэннер.

Улаштыр 220 ажыг артистер «Найыралдың хевизи» деп уткалыг солун концерт-көргүзүүн мөгелерге, аалчыларга, көрүкчүлерге бараалгаткан. База ол-ла хүн крайның спорт яамызының сайыды Сергей Алексеевтиң база хүндүлүг аалчылар Наталья Ярыгина, Дмитрий Мирдиашвили оларның

киржилгежи-биле спортчулар музейинге хостуг хүрештин 60 чылдаан оюнга тураскааткан делгелгениң ажыдышкынын кылган.

Маргылдааның түннели-биле алырга, 57 килге 1 дугаар черни Бурятияның төлээзи Александр Богомоев алган. Бо килге бистиң мөгелеривис Дондук-оол Хүреш-оол база Омак Сюрюн эки хүрешкен-даа болза, шаңналдыг черже кирбейн барган. 61 килге тиелелгени Саха-Якутияның шыырак мөгези Ньургун Скрябин база ол-ла республикадан Россияның алдарлыг мөгези, делегейниң 2 дакпыр чемпиону Виктор Лебедев 19 харлыг Кежик Чымба-биле хүрешкеш, аштырар чазып тургаш, аргадуржуглазы улуг болганындан 4 биле 2 санга ойнааш, 3-кү черни алган. Кежик Чымба 5-ки черге төлөптүг болуп, шыырак мөгелер санынче киргени, аныяк мөгеге улуг чедишкын.

Дараазында 65 килге бирги черни Исраил Касымов (Красноярск) алган. Бо килге бистиң мөгелеривис Менги Мортуй-оол, Менги Чудак боттарының деңнелинден чавыс байдалга хүрешкеш, бо удаада чедишкын чок болган. Үстүнде 57, 61 база 65 килдерге бистиң шыырак мөгелеривис Опан Сат, Артас Санаа, Начын Куулар, Байыр Ондар өске маргылдааларга белеткенип турарындан бо турнирге киришпээн.

Бирги черлерни 70 килге Заурбек Ситиков, 74 килге Заур Макиев, 86 килге Шамил Курае-магомедов, 97 килге Анзор Болдуков, 125 килге Владислав Байцаев алган. Олар шупту Россияның мөгелери. Аар 125 килге 3 дугаар черни бурят мөгө Балдан Цижилов алгаш, шыырак мөгелер санынче кирген.

Херээжен мөгелер аразында бирги черни 48 килге Южи

Ирие (Япония), 53 килге бовь Сальникова (Россия) килге делегейниң 10 да олимпий оюннарының 3 д чемпиону (63 килге), чаңгы ойнатпаан япон мөгө Ичону, Моолдун мөгези Пуевдоржту тиелзэш, чон болган. Бо килге 3 биле дугаар черлерни моол мөгелер элзээн. Дараазында 63 килге Инна Бронцевич (Россия) килге Эльмира Сыздыкова (Казахстан), 75 килге Одон Чалган.

Бо маргылдаага Россия шыырак мөгө кыстары январь 29-31 хуннеринде Россияның Жанырога база Данияга олимпиадаларже киржир эр чаалап алыры-биле киришкен. Бо херээжен мөгелер хүрежиниң түннели-биле алырга, Моолдун мөгелери хүрешти көргүскен болган.

Маргылдааның соон Россияның улуг тренери хүлээлгезин күүседип турган Дзанболат Тедеевтиң мөгези-биле алырга, шыык мөгелерни илередириниң румун шаандагы байдалче дерин сүмелеп турар. Февраль 12-ден эгелеп Адлер хоорай шыырак база аныяк мөгелер кил бүрүзүнге 5-6 кижиче чыггаш, шилилгени чору сорулганы салган.

Бистин аныяк мөгелери Кежик Чымба, Байыр Ондар Сайын Казырык, Начын Куулар бо хүндөн эгелзэш, тренери Айдаш Самдан, Буян Бурбай оларның удуртулгазы-биле делегей чергелиг маргылдааларже белеткенип киришкен. Оларның бирээзи, олимпий оюннарының чемпиону Роман Дмитриевке тураскааткан маргылдаа март 7-9 хуннеринде Якутск хоорайга 18 дашты чурттарның киржилгежи болур.

Алексей ЧАМБАЛ-О

НАЙЫСЫЛАЛДА ЧАА ОРАН-САВА ТУДУУ – ДҮҮН, БӨГҮН

«Шын» солунун үш чыл бурунгаар үнген көктөшкүзүн алып орташ, найысылалда чаа оран-сава тудууну дугайында бодумну бижээн чүүлүмнү сайгардым. 2013 чылдың октябрь 29-та «Чаарттынып сайыра, Кызыл хоорай!» деп эге-тир материалды номчуп орташ, кайга-даа олурдум. Ында бустур четкен бажыңнардан камаатыларны көжүреринин программасы езугаар Кызыл хоорайның Спутник микрорайонунга 120 аал чурттаар беш аят бажыңнары тудар деп бижээн мен. Чаагайыттыңан ол бажыңнары «Көдээтудуг», «Сибинвестрой», «Энерготудуг» ызыгаарлаттыңан хары-салгалыг ниитилелдин тудуг организациялары ол-ла чылын үн-не тудуп кылып каан. Даш-тындан көөрге, дыка чараш беш аят бажыңнар кайы ырактан-ка көстүп тургулаар, каракка дораан-на илдиге бээр. Солуну оон ыңай улаштыр номчуурга, ылыг, чырык чаагайыттыңан туртталга бажыңнары 2014 чыл-да ажылгалга кирер деп бижээн. Оон бээр ийи чыл эртип турар. Ол бажыңнарже чурттаачылар м-даа көжүп кирбээн...

Ынчангаш ында байдал амгы еде кандыг эвес дээш, баштай-а Спутникте тудугга сонугурап еттим. Амга чедир чырык чок, ылыдылга чаңгыс беш каат аяңның ийи подъездизинде киртинген. Бажыңның иштинде еверлээр ажилдары кыл-ыммаан, чүге дээрге чылыг, чырык чок. Чырыкты кажан ки-ер деп айтырымга, удавас олур, «Тываэнерго»-биле ду-ругуларны кылып турар деп, дугуларның бирээзи чугаа-ады.

Даштындан көөрге, чараш-а бажыңнар чорду. Шынары та-ндыг, чамдык тудугларны «Бо-астап» кылып турары хомудан-ыг. Мындыг улуг тудуглар кы-ып турар организацияларның амдыызы соңгаартан келген. Үлээнип алган ажилын «буу-аа» кылып каапкаш, чоруй-аар таварылгалар чүгле бистиң еспубликада эвес, өске-даа регионнарда бары чажыт эвес.

Бо тудугну чүге истеп чет-ен мен дээрге, бустур четкен бажыңнарда чурттаачылар, өткен күзүн бистиң редакцияже

«Бисти кажан чаа бажыңнарже көжүрерил, соок үе келди, ыяш, хөмүрнү садып алыр бис бе, азы канчаарыл? дээн чижектег айтырыгларны кирип турган.

Оларга дарый харыы бээр-биле, ТР-ниң Тудуг яамызының специалистеринден айттырдым. «Хары-ын, чаа бажыңнарже көжүрери арай болдунмай барган ажил-дыр ийин» — деп, дидим эвес харыыладылар. «Ам кажан көжүрерил» — деп, база катап айттырдым, 2016 чылдың май айда чаа бажыңнарже көжүрер деп немей дыңнатты. Майда чаагайыттыңан бажыңнарже чурттаачыларны көжүрер дээр-зинге арай-ла чигзинер мен. Чүге дээрге үстүндө айттым, каат бажыңнарның чамдыызын чүгле тудуп каан, ында чылы-дылга биле чырык чок. Кажан болуру билдинмес. Ынчаарга ол бажыңнарның иштин шеверлээр ажилдары база туруп алган. Кыштың эртерин манааш, час дүжүп, чылып кээрге, шеверлеп, шуткуур дээрден башка иштинде ажилдар болдунмас. Май айның бетинде база чедип көөр апаар. Бир эвес бо ажилды бүрүнү-биле доозуптар болза, мынаар харын чурттаачылар майда көжүп болур-ла-дыр.

Оон ыңай ол-ла програм-ма езугаар Своток девис-кээринин Дружба кудумчузунда чаа бажыңнары «Вертикаль» КХН тудуг чери харыылаар. Бо

бажыңнарның ханаларын ту-дуп кылып каан, ам-даа кылыр ажил хөй. Херим иштинче кире бээримге-ле, проравы мени ынаар чагдадыр-даа хире эвес,

даргазы Ленин кудумчузунун 60 дугаар бажыңында олурар деп, аңаа ужуражырын чугаалады. Ол дарганы сураглап четкеш, ооң-биле ужураштым. «Верти-каль» тудуг организациязының директору Бахва Микаваның чугаазы-биле, амдыызында ажилды түр үеде соксадып каан. Ынчалза-даа хүлээнип алган ажилын шынарлыг болгаш эчизинге чедир кылыр сорулга-лыг. Үстүкү албан черлеринден үргүлчү хынап кээп турар. Харыысалга кончуг улуг, тудугну часка чедир кылып, доозар дээш кызып турарын кысказы-биле чу-гаалады. Чогум тудуг материал-дарын сөөртүп эккеп турар, тус черниң чурттаачыларын ажилга хаара туткан. Ажилын түр үеде соксадып каан-даа болза, ында ажил-иш, бичии-даа болза, чы-лып турар деп эскердим. Чүге дизе тудуг материалдарын улуг чүк машиназындан дүжүрүп ту-рар орус-даа, тыва-даа оолдар бар болду.

Ол ышкаш бо тудуг органи-зациязы биле «Подъем» кызы-гаарлаттыңан хергелекчилер ниитилели Олег Сагаан-оол кудумчузунда бажыңнары база тудуп турар. Ол бажыңның та-ваан салыр ажилдарны кылып

каан, бирги каадының ханала-рын чаа-ла тудуп үндүрүп олур-рар бажыңда канакчы оолдар чай чок ажилдап турлар. 4 каат бажыңны часкы үеде чедир кы-лыр деп планда кириген. Мында ажил кылдынып турар, ынчалза-даа май айга чедир шуут доос-туру арай-ла болдунмас боор.

Улаштыр оон ырак эвесе Лопсанчап 37/7, 8 деп адрес-ке бардым. Амгы үеде көдээ ажил-агыл делгелгеи болуп турар рынок артында херим иштинде тудугну таваан салыр ажилдары чаа-ла кылдыңган. Бир бажыңның ийи дугаар ка-дынга чедир чүгле ханаларын тургузуп каан. Кончуг улуг де-вискээрге каат бажыңнары «Суг делегейи» тудуг органи-зациязы кылыр деп дугурушкан. Тудугжуларның бирээзи менче аяна аарак: «Ажилды ам-даа эгелевээн улус-тур бис» — диди. Удуртукчузу Калинин кудум-чузунда ажилдаар өрээлинде олурар деп, анык орус оол чугаалап берди. Амдыызында ында ажил шуудаваан. Тудугжу-лар удавас кылып эгелээр бис, ам каш хонуктан бээр база катап келиңер дей-дирлер. Ажилды дооскужеге чедир чедер апаар.

Бо тудугларны кезип көрдүм. Ынчаарга чаа тудугларны кылып алырга, чырык биле чылыдыл-газын кириеринге бергедежи бээр, ооң соонда-ла ол ажил узап чоруп каар. «Тываэнерго»-биле «сүржүп» чадап турда, үе эртип-ле турар. Азы чамдык чурттаачыларның чугаазы-биле алырга, эрги бажыңнарга капи-талдыг септелгени кылыптар болза, хөй чарыгдал үнмес. Эрги-даа болза, чырыы бар, чүгле от салыр. Хоорайның чөөн чүгүнде эрги ийи каат бажыңнарның доора оорга ыяштарын солуур, оон изиг, соок сулгарын кириптер болза, чурттап болур арга бар. Ол-ла бажыңга капиталдыг тудуг дээш акша-төгерики үндүрүп бээр болза, ында чурттаачыларның аразында улус кылып болур деп чурттаачыларның бирээзи сүмеледи. Чамдык чурттаачылар чаа оран-саваже көжүксевейн турарын илеретти. Чүге дизе, чаа бажыңнар та канчаар туттунган? Ооң орнунга боттарывыстың эрги бажыңнарывыс ажырбас дээн чугаалар дыңналды. Ылап-

ла, хоорайда оран-сава тудугла-ры дыка көскү кылдынып турар. Ынчалза-даа ол тудугларның шынарынче көөрү чугула. Сөөлгү үеде чурттуң кайы-даа регионунда бо айтырыг чидии-биле тургустунуп турар. Моон дугайында төп каналдардан көрүп болур, база интернет чет-кизинден номчуп болур. Чижев, Абаканда каат бажыңны Крас-ноярскиден келген тудугжулар шынар чок кылгаш, дораан-на чоруй барган деп бижип турар. Оон ыңай Москвада болгаш өске-даа хоорайларда мындыг таварылгалар бар.

Мен бодаарымга, тус черниң тудуг организациялары-биле дугуржугланы кылыр болза, ажырбас хире. Маңаа чаңгыс чижектен кириейн, ийи-үш чыл бурунгаар тургустунган «Суугу» КХН бар. Олар найысылалда уруглар садтарын тудуп кылгаш, хүлээткен. Бо тудугжуларның кылган ажилын демдеглевес аргажок. Мен оларның кылган, туткан ажилын көргөш, солунга чырыдып, бижип турдум. Ын-чангаш мындыг «Суугу» ыш-каш организацияларга бүзүрөп болур-дур, бо тудуг черинде тус черниң оолдары хаара тут-тунган. Шынап-ла, өске черден тудугжулар келгеш, буу-хаа кылырга, хейде-ле боттарывыс аравыста шуугаып артып каар бис.

Ол ышкаш мен чаа кылды-нып турар тудугларга баргаш, эскеримге, хөй кезии өске черлерден оолдар бар, а тыва-лар эвээш-тир. Ажилга хүлээп алышкын дугайында тудуг мастерлери-биле чугаалажы-рымга, бистерге ажилчын күш дыка херек, ажилдаар дээш ке-лир болза, дораан хүлээп алыр бис дээр-дир. Амгы шагда ажил чок эвес, кайда-даа ажилдар бар. Анык, шырак оолдар тудугларга ажилдап болур, база оон-даа өске сайгарлып болурунун аргалары бар, чүгле кижиниң бодундан кончуг ха-мааржыр.

Найысылалда чаа оран-са-ва тудуу кылдынып турар-даа болза, керээ езугаар үезинде дужааттынмайн турар. 2016 чыл үнүп келди, чаа бажыңнар оода-ла күскү үеде доосту бээр ирги бе?

БАЖЫҢНАРЫН ХУУЖУДУП АЛЫРЫНЧЕ ДАЛАЖЫҢАР

ган. Чуртталга фондузунун төлевир чок хуужудулгазын моон соңгаар ынча дыка узадыр болдунмас деп РФ-тиң Чазааның Даргазы Дмитрий Медведев дыңнаткан. Ынчан-гаш бажың элери оран-савазын хуужудуларынче далажыр болза эки, база чамдык удуртукчулар хуужудулганың хуусаазын узадыр дээрзинге таарзынмайн турар.

Бистиң республикада хуужудулга талазы-биле бо хүннерде байдал оожум чоруп турар. Хуужудулганың хуусаазы доостур деп баарга, документ дужаар дээн улус хөйү-биле оочурлап туруп бээр. Кажан хуусаазын узадыпкан деп медээ кээрге, оочурлап турган улус шуут көзүлбейн баар. Бир эвес бажыңын мынчага чедир хуу-жудуп албаан болза, суурларның чурттаачылар тус чер чагыргазына баар, ооң соонда херек ужурулг документ-лерин белеткеп алгаш, кожуун төвүнде хөй талалыг төпке документтерин дужаап каар. Республиканың кожуун-нарында хөй талалыг төптер шупту ажилдап турар. Ол төптерде аңгы-аңгы албан черлериниң специалистерин хаара туткан. Тыва Республика талазы-биле күрүне бүрүткел, кадастр болгаш картографияның федералдыг албанының эргелелиниң база ында бар. Бажың-балгадын хуужудуп алыр дээн улус ол специа-листке баргаш, документтерин дужаап каар, оон 10 ажил хүннериниң дургузунда болу бээрге, ол-ла төптен

бажыңны хуужутканының дугайында документизин ап алыр.

Ол ышкаш Ада-чурттуң дайынының хоочуннарынга болгаш 1, 2 дугаар бөлүктөргө инвалидтеринге чиигел-делер бар. Күрүне бүрүткел эргелелиниң специалистери оларның бажыңнарынга баргаш, хуужудулгазының до-кументтерин кылып берип болур. Телефон дамчыштыр (800) 100-34-34; 2-27-33) «Мен ынаар чедип шыдавас мен» деп чугаалаптарга, мону харыылап турар эргелелдин ажилдакчылары дузазын көргүзүп болур. Ынчаарга бажың-балгат хуужудулгазының талазы-биле билдинмес айтырыглар бар болза, интернет дамчыштыр 17 ur@rosreestr.ru бо сайттан көрүп ап болур деп, Тыва Респу-блика талазы-биле күрүне бүрүткел, кадастр болгаш картографияның федералдыг албанының эргелелиниң анык специалисти Долаана Артына чугаалады.

Бистиң чамдык кожуун, суурларывыста интернет четкизиниң ажилдаары ындыг-ла кончуг эвес, чонга сүмелээрим болза, хуужудулга дугайында 2015 чылдың апрель 7-де үнген 36 дугаарлыг «Шын» солунунга тайыл-бырны Долаана Каң-ооловна берген. Ол солундан база номчуп ап болур. Ынчангаш бажыңнары төлевир чокка хуужудуп алырынче далажыңар.

Арынны Анисья ТЮЛЮШ белеткээн.

Чурттап оран бажыңын ээзи кижиге төлевир чок- хуужудуп алыры-биле хуусааны ам база 2017 чылдың март 1-ге чедир узадып каан. Статистика езугаар алырга, Россияның хамаатыларының 20 үзү бажыңнарын ам-даа хуужудуп албаан бол-

«Шынның» сылдызы» мөөрейге

ТӨӨГҮНҮҢ ҮҮЖЕЗИНГЕ ...

Кижиниң назы-хары улгаткан тудум, эрткен-барган төөгүлөр угаан-бодалга улам тода чуруттунуп кээри элдеп боор чүве-дир.

Россияның Президентизи Владимир Путин 2016 чылды Кино чылы кылдыр чарлапканда, Тыва АССР-ниң кинофикация эргелелин барык-ла 20 чылдар дургузунда удуртуп чораан хүндүлүг өгбевис Ахмед Ланаачапович Аракчаа мээң бодалымга кире хонуп келген.

Тыва АССР-ниң кинофикация эргелелин барык-ла 20 чыл иштинде үре-түннелдиг удуртуп, шаңнал-макталдыг, көскү чедиш-киннерлиг ажилдап чораан Ахмед Ланаачапович Аракчааның дугайында Кино чылында сактып бижири меңээ улуг алдар-дыр.

Кино чылы-биле чергелештир мээң бо би-жип орав чүүлүмнүн маадырлары Зоя Папагаевна бо хүннерде 90 харлаар, Ахмед Ланаачапович бир эвес дириг чораан болза февраль 9-та, бо чылгы Шагаа хүнүнде, 96 харлаар турган.

2014 чылда «Тувинская правда» солунга үнген Зоя Папагаевна Аракчааның дугайында чүүлде ол өөнүн ээзиниң дугайында сагыш-човаашкынның сак-тышкыннары-биле кады: «Ахмед Ланаачапович ышкыш кижилерни чону утпас ужурулуг, аныяк-өскеннер кандыг кижилер чораанын билген турар ужурулуг» дээни дыка-ла чөптүг. Эрзинчилер кино чылы чарлаттынганы-биле холбаштыр чаңгыс чер-чурттуу Ахмед Ланаачаповичиге тураскааткан хемчеглерни эрттирерин төлөвилеп алганы солун.

2005 чылда Эрзин кожууннун 65 оюнда кожууннун хөгжүлдизинге улуг үлүг-хуузу кириген алдарлыг кижилеринге тураскааткан «Алдын дептеринде» А.Л.Аракчааның ады меңгелеттинген.

«Бүгү-ле чүүлдүн чөптүг туружун чүгле төөгүнүн шишкинжи тодарадыр» деп мерген бодал-биле алыр болза, Ахмед Ланаачапович Тываның сайзыралына кириген үлүүнүн деңгизүүрү улуг, ат-алдары Тываның төөгүзүнге артар ужурулуг удуртукчу дээрзин кады ажилдап чораан эш-өөрү-даа, таныыр-билер чону-даа, шаңнал-макталы-даа бадыйткаар. Ооң ажилдап турган чылдарында Тыва кинофикацияның сайзыралы туюлунга четкен дизе, частырыг болбас боор. Чаа-чаа кино-театрлар ажиттынып, суурлар туржук, хойжу бригада, ферма бүрүзүгө кинону чон көрүп турар кылдыр ажилды организаастап шыдаан кижилер. Кинодан кириер орулга планын Тыва кинофикация доктаамал ажыр күүседип турган. 1925 чылда чаңгыс-ла кино көргүзөр чер совет хамаатыларның клуву турган болза, А.Л.Аракчаа Тыва кинофикацияны удуртуп турган үезинде 24 Культура бажыңыга болгаш кинотеатрга, 136 клубтарга 250 кино-механиктер ажилдап турган. Кады ажилдап чораан эш-өөрүнүн сактышкынындан ооң овор-хевирин, аажы-чаңының дугайында хөйүн билип ап болур. Эртем-билини ханы, мерген угааныг, артык чүве чугаалавас, ээлдек-эвилең, херек апарганда шыңгыы негелделиг удуртукчу, бодундан бичии улусту огулм, кызым дээр, чанынга турарга артында чылыг, чырык, кандыг-даа байдалда кижиге холун сунарынга белен чоруур, ыңдыг чаагай кижилер чораан дириглер.

А.Л.Аракчаа (Базыр-Аракчаа) 1920 чылдың февраль 9-та ынчангы Тес-Хем, амгы Эрзин кожууннун Мөрен сумузунда Ыдыктыг Ак-Хайыраканның баарына арат Ланаачап Дүкүй-оолович биле Күнчүн Кыргыстарның өг-бүлезинге баштайгы огу бооп төрүттүнген. Огул 7 харлыг турда авазы чок апаарга, улуг даайы, Эрзин хүрээзиниң лама-башкызы чораан, Кыргыс Чоо-Сюрюн Самдан бодунун хөй ажы-төлдүг өг-бүлезинге ижиштирип, эртемге өөредир-биле хүрээге хуурактадып алган.

Базыр-Аракчаа чажындан-на кара ажилга

дадыккан, эрес-шоваа, туттунгур-кылыгыр оол болуп өзүп келген. Ол Самагалдай 7 чыл школазынга өөренип турда, ачазы 1934 чылда чок болган. 1935 чылда школаны дооскаш, Кызылга өөредилге комбинатында 2 чыл өөренип, башкы мергежилин чедип алган. 17 харлыында Эрзинниң Качыкка чонну үжүк-бижикке өөредип, ажилдай берген. 1929-30 чылдарда Тес-Хем кожууннун революстуг аныяктар эвилелиниң пионер бюрозунун даргазынга ажилдап турда, ТАРН ТК-ның чыл хуусаалыг курстарына өөредип чоруткан.

1941 чылда Эрзинниң девискээри Тес-Хем кожуундан аңгылангаш, Эрзин кожууну кылдыр тургустунган. Ооң бир дугаар удуртукчузунга Базыр-Аракчаа Ланаачаповичини 21 харлыг турда ТАРН-ның Эрзин кожуун комитетиниң бирги секретарына томуйлаан.

Ооң ажилдап турган үелеринде кожуунга чаа албан черлери, чурттаар оран-сава туттунуп, школа, эмнелге, садыг-саарылга черлери дээш, бүгү-ле ажил-агыйны тургузуп организаастаар ажил бирги ээлчегде нам комитетинге онаажып турганы чугаажок. Дайын чылдарында «Бүгү-ле чүүлдү фронтуга» деп лозунг-биле ажилдап, ооң-биле чергелештир ополчен өөредилгезин организаастаар дээш, кандыг ажил турбаан дээр.

1943 чылда ССРЭ-ге өөредир-биле элээн дуржулгалыг, үзел-бодалы турумчаан, эртем-билиг талазы-биле бурунгаарлай берген 15 оолду, кысты Москва хоорайга Чөөн чүк университетиниң тускай секторунга өөредир-биле чоруткан.

Оларның бирээзи Базыр-Аракчаа Ланаачапович болган. 1943-44 өөредилге чылын доозуп турда, ТАР ССРЭ-ниң составына киргени-биле Тыва область комитетинге совет-партия школазы ажиттынган. Москвага өөренип турган сургуулдар өөредилгезин Кызыл хоорайга уламчылап доосканнар. 1946-1947 чылдарда ВКП (б) Кызыл райкомунун секретарына ажилдап турда төрзүн чери Эрзинге ажилын уламчылаары-биле чоруткан. 1947-1950 чылдарда Совет эрге-чагырганың байдалдарына кожуунну хөгжүдериниң бирги одуруунга турупкаш, дүн-хүн чокка аъттыг-чадаг-даа чоруп тургаш, улуг үлүүн кириген.

1950-52 чылдарда СЭКП-ниң ТК чанында Партияның дээди школазын доозуп, эртем-билиин бедидип, Москвага база

катап өөренир аас-кежиктиг болганынга А.Л.Аракчаа чоргаарлары чораан. Кандыг-даа ажилдың үре-түннелдиги, бурунгаарлаашкыны бирги удуртукчудан кол хамааржыр болгай. Ажилынга бердинген, эртем талазы-биле шыырак, тура-соруктуг, сорулгаларны тодарадып болгаш боттандырып билер шыырак кадр боорга, ону Тес-Хем, Каа-Хем кожууннарының партия райкомунун бирги секретарына коммунистер күзелдиги-биле сонгуп ап турган.

Тыва чуртунун хөгжүлдизи дээш партияның даалгазын хажык чокка билдиг күүседип чораанының бадыйкалы ооң шаңналдары: ССРЭ-ниң Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени, «Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде шылгараңгай күш-ажылы дээш», В.И.Ленинниң 100 харлаанынга «Шылгараңгай күш-ажыл» дээш, «Ада-чурттуң Улуг дайынында тирилелгениң 30 чылы» медальдар, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң президиумунун хүндүлел бижи, «ССРЭ-ниң кинематографиязының тергигини» деп херек демдээ.

Кады чурттаан эжи чок болгандан бээр 36 чыл эрткен-даа болза, Зоя Папагаевнаның сагыш-сеткилинде уругларының ачазы ам-даа чуртавышаан. Оларның удаа-дараа төрүттүнген ажы-төлү ада изин салбааннар. Улуг огул Анатолий Ахмедович Бурятияның көдээ ажил-агый институтун дооскаш, мергежилин аайы-биле төлөптүг ажилдааш, хүндүлүг дыштанылгага үнген. Ортун огул Алексей Ахмедович Омскиниң күш-культура институтун дооскаш, мергежилин аайы-биле ажилдааш, «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» деп атка төлөптүг болган. Уруу Анна Ахмедовна Абрамова — Иркутскиниң күрүне университетин дооскан юстицияның генералы. Хеймер огул Аким Ахмедович — Красноярскиниң политехниктиг институттун Кызылда салбырының доозукчузу, инженер тудугжу эртемниг, Күрүнениң айыыл-чок чоруун хандыра албанының халажылгада полковниги.

Зоя Папагаевна сагыш-човаачал, дузааргак болгаш уругларының ачазының төрелдери-биле ам-даа эдержил, херек апарганда бүгү тала-биле дузалажып чоруурун Ахмед Ланаачаповичиниң төрелдеринден чаңгыс эвес удаа дыңнаан мен. Ам 90 харлап турар дээр ужур чок, угаангыр-сагыгыры, шалыкыны хевээр, бир-ле кижиле дээш сагыш-човаан олурар. Мээң авам Норбу Кыргысовнаның кады дыка кошкак турган. Кызылга барып эмчилээри чугула апарган. Ынчан авам аныяк-даа болза, орустап билбес чораан. Кызылдың улуг эмчилери колдуунда орустаар улус турган хире. Зоя Папагаевна чай чок ажилдыг хирезинде авамны бажыңыга тургузуп алгаш, барык чартык ай иштинде эмчиледип, аарын тодарадып бергениниң ачызында, авамның кадыы экижээн.

Базыр-Аракчаа деп ады канчап Ахмед апарганын Зоя Папагаевна авамга мынчаар тайылбырлаан: «Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Москвага өөренип турган тыва студентилерни Ортаагы Азияже, Фергана хоорайже көжүргөн чүве-дир. Оон олар чанып кээрге аттары Сүрүн-оол Салим, Одан-оол Тагир, Шилимаа Шаран, Аракчаа Ахмед апарган келген».

Россияда чарлаттынган Кино чылында Ахмед Ланаачапович Аракчааның адын Кызылда «Найырал» кинотеатрына тывысса кандыг ирги деп саналымны өөренип көөрүн чонумдан база Кызыл хоорайның парламентиинден болгаш хоорай чагыргазындан дилеп кагымза, чон деткир боор.

Алдын-кыс КОМБУ.

Тес-Хем кожуун, Куран арбан. Фото-чурукту хуу архивтен алган.

ЧЕЛЭЭШ БОЛГ ИДЕГЕЛ

Тываның национал хеши театрына чаа турган «Челээш болгаш идегел» деп шиини улуг сонуга ле көрдүвүс. Мен критик эвес, уран чүүл сайгары-зы-даа эвес, театрың мөгейикчизи мен. Шии сеткилимге хандыр кире бижикседим.

Көрүкчүлөр залгырт долу. Шии Ю.Сунду С.Сүрүн-оолдун сөзүгө би-ни «Сеңээ» деп кончуг аялгалыг, чонга назыда акалганы ырының күүселдиге эгелээрге, көскү-хөгкөдүрлүп, уярадым. Шии утка-шынарына, аян-шинчиге, болуушкуннарынга дүүн 60-70 чылдарның кончуг алдарлыг чогаалчылары композиторларының «арып каан ырыларын артистер ырлажып турары онза чо Р.Кенденбильдин «Сылды А.Ондарның «Белек», Чүл Сүрүннүн «Чүнү бодааш, болуустун», Е.А.Тановтарның «А Хаак», «Кежээки хаяа» дээр оон-даа өске чараш ырылар көрүкчүлөр дыңнаан.

Шииде болуушкуннары кээргенчинге, ырыларның тааланчыныг кижиле боду аныяк үелерин сактып, шииге зыпкан олурар. Карак чажы-чаржалажып, сагыш-сеткил курап кээр. Театрның кол режиссеру А.К.Ооржак, аныяк режиссер Сюзанна Ооржак адашкылар тургускан шиизи канчаар-даа аажок бедик деңнелде дүңнелге келгеш, адашкылар «Шын» солун таварыштыр байырымны чедирип орав кидир мен.

Аныяк чаш уругларының шылы бүтпейн барганы канча даа аажок хомуданчыг. Шии кол ролун аныяк өг-бүлелер артистер Уран-оол, Аржаана Станиславович оолдар кончуг чаптанчыг, чара ойнап, шыырак талантылы көргүстүлөр. «Анзат артисттер уруу ынчанмайн канчаар» деп көрүкчүлөр динмиттиг ады часкап олурдулар. Алдарлы артистеривис Л.Мортал-оол В.Наксыл, А.Салчак болган оон-даа өскелер солун ойнадылар. Шииниң ханныг репрессия үезинде шаажылаттырган хан уктуг төрел бөлүктү катап тургузуп, меңгелиткен утказы дээш Тынтар, далар улус алызында хам уктуг дээрзи бадыйкалы турарын бодумнун ажил-амы дыралымдан билер мен. Ындыг ажы-төлдү улуг хам улус көргүскени дээр.

Шии төнерге, зал долу көрүкчүлөр чиртиледи часкап, шии чевейн, тынмайн безин олурган кан ышкак болган. Театрның директору С.Ириль, ыңдыг солун шиини белекке сөңнээни дээр автору А.К.Ооржакка, режиссеру Сюзанна Ооржакка байы чедирип, өөрүп четтиргенин илгеретти. Мен база В.Көк-оол атты тыва национал театрың тургустунганындан бээр 80 харлаарыңа уткуштур байыр чедире-чаа-чаа чедишкыннерни күззү-бо солун шииниң мөгейикчилери хөй-ле болурунга бүзүрээр-дир мен.

Раиса ХОВАЛЫГ (Монгуш) хоочун эмчи, шүлүкчү

Кызыл хоорай.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

АДА-ИЕЛЕР ДУГАЙЫНДА

Ак-Дуруг ортумақ школазынга Чаа-Хөл кожуунун социал педагог башкыларының Ада-иенин өөредилге болгаш кижизидилгеге «Ада-иенин өөредилге-кижизидилгелиг семинар болуп эрткен.

Аңаа кожуунун өөредилге килдизинин методизи Армета Бавуу, Чаа-Хөл ортумақ школазында социал педагог, кожуунун социал педагогтарның методкаттыжышының методкучу Таисия Бавуу, Чаа-Хөл ортумақ школазының социал педагог башкылары Галина Мунгуш, Лолита Монгуш, Булуң-Терек ортумақ

школазының социал педагог башкызы Херелмаа Баан, Шаңчы ниити ортумақ школазының социал педагог башкызы Мөңгүн-Бавуу, Ак-Дуруг ортумақ школазының социал педагог башкылары Светлана Сайбуу, Салзынмаа Мунгуш, психолог башкыдынай Шойзан-оол олар ишкен.

Семинарга Светлана Сайбуу «Ада-иенин өөредилге болгаш кижизидилгеге ролу», Салзынмаа Мунгуш «Чаңчылчаан аял-бүленин кижизидилгесинде үлгөр ахтарның ролу», Алды-Шойзан-оол «Өг-бүлө болгаш кижизидилге»

солун өөредилгилгилеткелдерни презентация-биле каттай көргүзүп кылганнар. Психолог башкы Алдынай Шойзан-оол семинарның кичилеринге чуруктарны чуруттуруп, солунингени эрттирип, ойнадып-хөгөткөн.

Социал педагог башкының аялы улуг таш хей талалыг. Ол ада-ие-биле сырый хазааны тудуп, боттук сүмө кадып, кады ажилыганы чорудар. Методкаттыжышының методкучу Таисия Бавуу кожуунун социал педагог башкыларына методиктиг дузаны үргүлчүзүп, арга-сүмезин берип турар. Өөредилгилгилеткелдерни удаа-дараа эрттирип, арга-дурданысты солчуп, демниг ажилдап турар бис.

Ада-иенин өөредилге болгаш кижизидилгеге — бо хүнүн чидиг айтырыгларының били. Уруг-дарыгның кижизидилгезинге чүглө

школа, башкылар эвес, ада-иенин киржилгези кончуг чугула.

Уруглар өттүнчек чүүлче чүткүлдүг. Олар улуг улусту, оларның аажы-чаңын, чугаа-домаан болгаш бот-боттарынга хамаарылгазын аажок хайгаарап өттүнүксээр. Ынчангаш бис, башкылар-даа, ада-ие-даа, уругларны шын болгаш чараш чүүлдерге кижизидер деп бодаар болзувусса, бир дугаарында бот-боттарывыска кичизингилгилг, экииргек, эткен сөзүвүске ээ болур болзувусса, ынчан уруглар база бис ышкаш эки кижизидилгелиг болурлар.

Чаа-Хөл кожуунун социал педагог башкылары.

Бистин школавыс өөредилге-кижизидилгелиг ажилдарга таарыштыр тургускан А.С.Шаалы, В.Б.Монгуштуң «Кыстың бүдүжү», Б.О.Казырыкпай, Б.Б.Казырыкпайның «Эр чол» деп программаларын кижизидилге ажилын чорударда ажыглап турар бис. Чижээ, езулук кыс кижиден кол, хамааржыр дээрзин билиндирерин кызып турар бис. База ол ышкаш езулук эр кижиде кандыг болуруп, келир үеде салгалдарның кадык-чаагай амыдыралы, ооң магадылалы кыс кижиден кол, хамааржыр дээрзин билиндирерин кызып турар бис. База ол ышкаш езулук эр кижиде кандыг болуруп, келир үеде боттарының чуртталгазынга, ажил-ижинге бир-ле солун, ажыктыг чүлдү кылыр ужурулук, езулук эр мөзү-бүдүшкө төлөптүг кижилерни канчаар кижизидерил дээн ышкаш ажилдарны чорудуп турар бис.

Салзынмаа ХОМУШКУ,

Ак-Дуруг ортумақ школазында социал педагог башкы.

ДАМЧЫДААЛЫ

Хөгжүм — уран чүүлдүн бир хевири, ол бойдус-биле база сырый холбаалыг. Кижилер чугаалаарының мурнунда кандыг-бир бодалын азы сагыш-сеткилиниң хөлзээшкинин, шимчээшкинин үн-биле илередип чорааннар. Олар ол дааш-шимээни сугнуң агымындан, чалгыындан, хат-шуургандан, өтсигенден, ыяш-даштан, дириг амытаннарның ойнап дешкилериинден көрүп ап, ол-ла бүгүнү өттүнүп чоруй сөөлзүредир улам-на сайзырап келген.

Аңаа үндезилээш, хөгжүм улам сайзырап, эң ылангыя тыва улустуң «эзир дег девир», «өл хаак дег ээлгир», «хат-казыргы дег ээргийш-тепир» деп деңгелге сөстөринге чаяаттынып бодараан. Ынчангаш тыва хөгжүм херекселдери болгаш хөгжүм боду ала-чайгаар-ла бойдус-биле холбаалыг болгаш

кончуг дүрген хөгжүп келген. Тыва хөгжүм херекселдеринге даштыкы болгаш орус классиктиг чогаалдарны ойнап, ооң эге-даа, дээди-даа чадалары хөгжүп турар.

Бурун шагдан бээр ада-өгбелеривистиң өглеринге тыва хөгжүм херекселениң кайы бирээзи ыяла-ла турар чораан. Оларның кол-ла ойнакчылары хөөмейжилер, улуг назылыглар чораан. Кижиде бүрүзү ойнап билер турган.

Тыва улустуң ырларын, хөөмей-сыгытты үдеп, ойнаарда, тыва хөгжүм херекселдери кол болур ужурулук. Өгбелеривистиң өнчү кылдыр арттырып каан тыва хөгжүм херекселдерин ойнап билер кылдыр аял-төлүнгө, салгалдарга өөредип, дамчыдары чугула.

Уран ТЮЛЮШ,

Хандагайтының Ирбен-оол Тюлюш аттыг уругларның уран чүүл школазының башкызы.

КАЖАН КӨӨР БИС?

XXI чүс чылдың сайзыраңгай бо үезинде кижиде чүнү-даа көрүп, билип алыксаар, дыңнаксаар. Үеде чыдып калбас, шупту чүүлдерни билген турары бистин үениң хоочуннарынга чөм-биле дөмей чугула херек болур.

1950 чылда тыва радио-дамчыдылганы каяа-даа чорааш, дыңнаар, чүнү-даа арттырбайн дамчыдар чүве болгай. Артында-ла кудумчуга чагылар бажынга ак демир тускай коңга хевирлиг херекселдерни аскалп каан, аңаа орус-тыва радио-дамчыдылганы дамчыдып турар, дааш-диңмитти кедергей болур чүве болгай.

Бистин Чыраа-Бажы суурга 1970-1980 чылдар үезинде тыва теле-дамчыдылгаларны бүрүнү-биле көрүп турдус. Амгы үеде суурнуң бажыңнарының чүгле чамдызы тыва телевидениениң дамчыдыл-

газын шокараңнады көрүп турар, а хей кезини шуут көрбейн турар бис.

Амгы үеде телевизордан өске көөр, дыңнаар чүве бар эвес. Радио дамчыдылганы чок. Интернетти ам дээрзинде бүрүнү-биле шижээдип албаан кырганнарда чуртта чаа ме-дээлерни чүгле солуннардан билип алыр-дыр бис. Тыва теле-дамчыдылганы та кажан көрүп эгелээр улус боор бис?

Мен бо айтыргыны каяа көдүр-бедим дээр! Акша-төгөрик чок болуп турар чүве ынаан деп бодап, билип, шыдажып, манап турувуста, кризис-даа келди, идегел чок артар деп бардывыс. Чүү-даа чүве ол-ла хевээр турар эвес, хемчегни ап, Чыраа-Бажының чурттакчыларынга дузалаарын диледим.

Оолак КАРА-САЛ.

Чыраа-Бажы суур.

«ЧИИК БАШТЫГ ДАРГАВЫС»

Тес-Хемниң кыдыг-кызыгаар Кызыл-аа сумузунда шылгараңгай, бурунгаар шүтүг кижилер хей. Оларның бирээзинге чон-оол Чылбак-оолович Эрендейни адап. Ол 30 ажыг чылдар дургузунда «Ак-к» колхозун билдигилгилеткел келген. Кызыл-аа сумуның делгемнеринге буга кастыр-тараа, картофель, силосту тарып, хей-түтү ажаап ап турганындан 3 чылдың үнде миллионер колхоз кылдыр тур-ан. Күрүңгө ээт, сүт планын ажыр-едип, Москваның делгелгелеринге, чакчы дуржулга солчулгазынга киржип, ыңгыраага амыгылааны солун.

Чон-оол Чылбак-оолович буга кастыр-тараа, картофель, силосту тарып, хей-түтү ажаап ап турганындан 3 чылдың үнде миллионер колхоз кылдыр тур-ан. Күрүңгө ээт, сүт планын ажыр-едип, Москваның делгелгелеринге, чакчы дуржулга солчулгазынга киржип, ыңгыраага амыгылааны солун.

Чон-оол Чылбак-оолович буга кастыр-тараа, картофель, силосту тарып, хей-түтү ажаап ап турганындан 3 чылдың үнде миллионер колхоз кылдыр тур-ан. Күрүңгө ээт, сүт планын ажыр-едип, Москваның делгелгелеринге, чакчы дуржулга солчулгазынга киржип, ыңгыраага амыгылааны солун.

Клара ЧИҢМИТ.

Тес-Хем кожуун, Самагалдай суур.

КАРА-ХӨЛДҮҢ ЧАРАШ КЕННИ

Салбакай Чал-ооловна Иргит 1964 чылдың март 21-де Өвүр кожуунун Чаа-Суурга төрүттүнгөн. Хей ажы-төлдүг өг-бүлениң ортун уруу. Ада-иени ажил-иши, чонунга хүндүткелдиг кижилер чораан. Ачазы Чал-оол Майындыевич Кыргыс — чазаныр, шевер кижиде, авазы Чүденмаа Сүрүнмеевна — чазык-чаагай, ажил-иши, негелделгил, шевер, маадыр ие. Олар кодан сыңмас хей малдыг, чылгылыг чорааннар. Ажы-төлүн бичиизинден-не жүжү-бижикке, ажил-ишке, кадыг-бергеге чаңчыктырып, өөредип чорааннар. Олар ам ажы-төлүнүн аразында чок-даа болза, ажы-төлү ада-иенин чырык адын быжыг тудуп, бурунгаар көрүштүг амыдырап-чурттап чоруурлар.

Салбакай Чал-ооловна Чаа-Суур ортумақ школазын дооскаш, Кызылдың башкы училищезинге өөрөнгөш, уруглар садынга кижизидикчилеп ажилдааш, улаштыр башкы институтунга эге класс-тар башкызы эртемни чедип алган. Эр-тем-билиг-биле чөпсөглөнгөш, Тываның байлак, чараш, ыраккы булуңнарының бирээзинче аъттаныпкан. Бай-Тайга кожуунун Кара-Хөл ортумақ школазынга эге класс башкылап ажилдай берген. Малчыннар ажы-төлү чурттаар интернаттың кижизидикчизи башкызы аныяк оол Андриян Дүмөн-оолович Иргит-биле танышкаш, 1992 чылда

өг-бүлө болуп, кудазын дүжүргөн. Андриян Дүмөн-ооловичиниң ада-иени суурнуң хүндүлүг үндезин чурттакчылары Дүмөн-оол Дембирелович Иргит биле Долзат Сотпааевна Күжүгет (сурагылаа лама Сотпа-башкының улуг уруу). Олар 8 оолду өстүрүп, кижизиткеннер. Андриян өг-бүлениң 7 дугаар оолу. Ол бичи 6 класс школачы турда, ада-иени Шивилиг аржаанынче дыштанып чоруп-тарга, 7 саар инзэн саап алганын улуг чаавазы Байлак эмчи мактап чугаалаар.

Салбакай Чал-ооловна биле Андриян Дүмөн-оолович 5 ажы-төлдүг. Улуг кызы Сайлаана Уралдың юридиктиг күрүне университедин дооскан, ам Кызыл хоорай судунуң судьязының секретары. Бо өг-бүлениң ажы-төлү доозазы эки корум-чурумнуг, школары эки өөредилгелиг доосканнар. Ийистери Сайзаана биле Сюзаана угбазының дооскан университедин юстиция салбырының бакалавр чадазын дооскаш, амгы үеде Екатеринбург хоорайда магистратурада өөренип турарлар. Хей-мер кызы Айдысаана кино-шии артизи мергежилди шилип алган, Москваның Щепкин аттыг театр институтунуң 3-кү курста эки өөренип турар. Оол Сайын ТР-ниң Иштики херектер яамызында ажилдакчы, база юрист мергежилдиг.

С.Ч.Иргит ажилдап эгелээш-ле, жүжү-бижик билбес-бичи курзукпайларны та чежезин өөрөткөн. Бо 2015-2016

өөредилге чылын база биргиклассчылар хүлээп алган. Бо дээрге 5 дугаар класы-дыр. Башкы хостуг үелеринде аргыттынар, даараныр, шүлүк чогаадырынга, ырлаарыга ынак, чогаадыкчы салым-чаянныг кижиде болган.

Андриян Дүмөн-оолович Кара-Хөлдүн С. Шойгу аттыг ортумақ школазын 15 чыл эки үре-түннелдиг, шаңнал-макталдыг удуртуп турар. РФ-тиң ниити өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы, Л.И.Рувинский аттыг чогаадыкчы педагогика академиязының академиги, Россия школаларының директорлар Совединиң кежигүнү, улусчу педагог, күш-ажылдың хоочуну, ТКУ-нуң аспирантызы.

Салбакай Чал-ооловна — РФ-тиң ниити өөредилгезиниң хүндүлүг ажилдакчызы, Л. И. Рувинский аттыг чогаадыкчы педагогика академиязының академиги, ТКУ-нуң аспирантызы, «Төөгүлүг чугаалар болгаш мифтер» дугайында диссертация бижип турар.

Кара-Хөлдүн чаа школа тудуунуң айтыры боттанып эгелээш. Маңаа база аныяк директоруус Андриян Дүмөн-ооловичиниң ролу улуг деп демдеглезе артык эвес. Бо аныяк, эр-темден башкыларга өг-бүлөзунге Чаа чылда быжыг кадыкшылды, улуг-улуг чедиинкинерни күзеп каалы.

Ортун-оол САЛЧАК.

Кара-Хөл сумузу, Дапсы-Аксы суур.

Чинчи-шуру садып алыр мен.

Харылзажыр телефону:
8-923-374-95-81
8-929-317-24-22.

Реклама

Школаларга, ясли-садтарга тускай

(стендилер, табличкалар, адресстер болгаш чалалга, хүндүлүг бижиктер...)

Организациялар-биле керээ эзугаар ажылдап турар.

Өртектер чиигеттинген!

Кызыл хоорай, Калинин 23, «Бизнес-инкубатор», офис 2.
Тел.: 8-923-269-0760

Педиатр (бичии уруглар эмчизи) база гастро-энтеролог (ижин-баар эмчизи) дуржулгалыг эмчи
Нина Уйнуковна Доспанчик 18 харга чедир уругларны хүлээп турар.

Адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 3/3 кабинет 306. Баш удур бижиттирип алыр телефон:
8-923-55-99-365.

ОГРН 31517190002116

Телевирлик үндөзүгө парлаан.

ИЗВЕЩЕНИЯ

В администрацию сумона Кундустугский Каа-Хемского района поступило заявление от гр. **Чанчип Радио Кыспаевичу** о предоставлении земельного участка на праве аренды из земель населенного пункта, под индивидуальное жилищное строительство, с общей площадью 1500 кв.м. (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), расположенного по адресу (имеющего адресные ориентиры): Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Кундустуг, ул. Центральная, д.2а.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация сумона Кундустугский Каа-Хемского района принимает письменные заявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с.Кундустуг, ул. Центральная, д.41.

Зам.председателя администрации сумона Кундустугский Каа-Хемского района Республики Тыва Чит С.С.

В администрацию муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от гражданки **Хертек Янна Оскал-ооловны** о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов с кадастровым номером №17:01:0000000:107, расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с.Тээли, ул.Куулар Дарья, д.14, вид разрешенного использования (назначения): для индивидуального жилищного строительства, с общей площадью 974 кв.м.

В рамках действующего законодательства администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва», в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению по адресу: Республики Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с. Тээли, ул. Комсомольская, д. 19, каб. № 222.

Вр.и.о. главного специалиста отдела экономического развития земельно-имущественным отношениям администрации Сундуй А.А.

Профессионал өөредилгениң «Тываавтотранс» өөредилге-курс комбинатының автошколазы

«В», «С», «ВС», «Д», «Е» категорияның чолаачыларын өөредириниң чыылдазын чарлап тур.

«ЭЖИНИ ЭДЕРТИП КЕЛ!!!» деп акцияны чарлаан. Сээң 7 хуу алырыңга эргежок чугула чүүл — чолаачылаар эргениң шынзылгазы негеттинип турар эштиг болуру!

Студентилерге чиигелделер бар!!! (студент биледик көргүс) — 1000 рубль.

Дараазында мергежилдерге өөредир-биле чыылда доктаамал чоруп турар:

-«А», «В», «С», «ВС», «Д», «ВС», «ВЕ», «СЕ» категорияларның чолаачылары;

-айыылдыг чүөктер сөөртүр чолаачыларны (ДОПОГ);

-пассажирлер аргыштырарының талазы-биле орук шимчээшкиниң дүрүмнериниң техминимуму;

-бүгү хевирлерниң чолаачыларының стажировказы;

-удуртукчуларга болгаш өрттүн айыыл чок чоруу дээш харысалгалыг кижилерге ыяп өөренир өрт-техниктиг минимум талазы-биле кыска хуусаалыг курстар.

Төлээр хуусааны узадып болур; кичээлдерниң графикин өскерттир арга бар, өөренип турар кижилерге бүрүзүгө онзагай кичээлге.

Айтырыг салыр телефоннар: (39422) 2-71-37, 2-90-09, 89607781555 Полевая кудумчузу, 120.

Долгаңар, келиңер, автошколаңың дуржулгалыг башкыларыңа өөрениңер, бедик мергежилдиг болуп, оруктарга чоргаар чоруңар!

Лицензия №1281, 2011 чылдың 06.14-те ТР-ниң өөредилге адырынга хайгаарал албаны тывыскаан.

Телевирлик үндөзүгө парлаан.

Артель старателей Лючене
заключает договора на «Вольный принос» шлихового золота. Оплата наличными и сразу. С условиями можно ознакомиться на сайте www.pl-lucente.com или по телефону 8-925-772-49-09

ТР-ниң күрүне болгаш муниципалдыг албанының Хоочуннар эвилели Тываның көдээ ажил-агыйының хоочуну, күүсекчи эрге-чагыргазының удуртукчузу чораан **Владимир Ефимович СЕРЯКОВТУҢ** мөчээни-биле холбаштыр төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалын илередип тур.

Владимир Ефимович СЕРЯКОВ

Тыва АССР-ниң Министрлер удуртуп чораан

Владимир Ефимович СЕРЯКОВ 84 харлап чорааш, амыдыралда чоруткан.

Тыва Республиканың Башты Республиканың Чазаа көскү күрдакчызы Владимир Ефимович С. мөчээниң дугайында ханы кажыындап тур.

Владимир Ефимович Серяков 19 январь 1-де Омск облазының

районунуң Черниговка суурга төрүттүнген. Бодунуң төрө Кормилев районунда Куйбышев аттыг колхозка 18 колхозчу болуп күш-ажылчы базамын эгелээн. Бир чыл Чернигов ортумак школазының секретарь-кассири апар чылда Омскиниң Киров аттыг көдээ ажил-агый институтун кирген. Ону 1959 чылда «зоотехник» эртемниг дооскаш, Тывада чедип келген. Районунуң көдээ ажил-агый инспекция зоотехникниге, «Октябрь 30 чылы» колхозтун дуржулга ажил-агыйының кол зоотехникниге, Таңдының көдээ эргелелиниң начальнигиниң оралакчызынга, начальнигин чораан. 1966 чылда Владимир Ефимович Серяков Тыва ажил-агый яамызын удуртуп эгелээн. Дөрт чыл эрткенде, Тыва Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчы Ол албан-дужаалга алды чыл ажылдааш, Владимир Серяков Тыва обкомунуң ийги секретарына соңгуткан.

1980 чылдарның эгезинде В.Е. Серяков СЭКП ТК-ны Ниитилеп эртемнериниң академиязының дыңнакчызы апар мияны дооскан соонда Моол Арат Республикаже бир чыл ажылдап чоруткан. Ол хуусаа доостурга, ол база каттап ээл келген. Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчы эвес ажылдааш, 1984 чылдан 1990 чылга чедир ол Тыва Министрлер Чөвүлелин даргалап келген.

1990 чылда В.Е. Серяков Москваже чорупкан. 1994 чылда РСФСР-ниң, оон соонда Россия Федерациязының составы комитетиниң даргазының оралакчызы албан-дужаалга политиканың айтырыгларын харылап турган. 1994 чылда Россияның Президентизиниң Администрациязының эр Федерацияның субъектилериниң айтырыгларын харылап В.Е. Серяков РФ-тиң Президентизиниң девискээр эргелели Урал болгаш Сибирь талазы-биле килдис начальнигинге, девискээр эргелелиниң начальнигиниң оралакчызынга 1999 чылдан 2007 чылга чедир Владимир Ефимович Хар автономнуг округтун Администрациязының РФ-тиң Президентиниң чанында төлээ чериниң удуртукчунуң оралакчызынга апар чыгарткан.

2007 чылдың ноябрьда Владимир Ефимович Серяков Тыва-хууза база-ла Тыва-биле холбашкан. Ол Тыва Республика хоорайда бүрүн эргелиг төлээзиниң бирги оралакчысы болуп чорупкан. Ол албан-дужаалга В. Серяков амыдыралың хуннеринге чедир ажылдаан, ону барык төрүн чурт республиканың хөгжүлдээниң айтырыгларынче доктаат тудар турган.

Владимир Ефимович Серяковтун хөй чылда үрө-түңнелың дыка хөй шаңналдар болгаш хүндүлүг аттар-биле келген. Ону Күш-ажылдың Кызыл Тук деп 2 орденни, «Хүндүмдээ» орден, «Эрес-шудургу албан-хүлээлге дээш» шылдыг, «Кур черлерни шигээдип алганы дээш», «СССР-ниң Күштериниң 60 чылы», «Москваның 850 чылынга тураскаалдар-биле шаңнаан. 2007 чылда Тываның Баштыңы Ш. Карллы-биле Владимир Ефимович Серяков Тыва Республика Ордени-биле шаңнаткан.

Тываның чурттакчылары Владимир Серяковту чоок күш-ажылы-биле Тываның көдээзин чаарткан, Азия рунгу төвүгө чаа-чаа хоорайларны болгаш суурларны бүдүрүлгелерин болгаш социал объектилерни туткан, республика националдыг чонунуң чаагай чоруун болгаш амыдыралын бедидеринге улуг салышкынны кириген кижилерээ деп үнелээр.

Владимир Ефимовичиниң дугайында чырыткылыг турган билер болгаш кады ажылдап чораан кижилерниң чүрчү кезээде артар.

Тыва Республиканың Чазаа мөчээни кижиниң өг-бүлезин болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалын илередип, эң чидиригнэ үлөжип тур.

Ш.В.Кара-оол, К.Т.Даваа, В.А.Фалалеев, А.П.Дамба, О.Д.Натсак, А.М.Монгал, С.К.Ондар, К.А.Бичелдей, М.Д.Ооржак, О.М.Белоконов, О.С.Достай, Е.В.Кар, Ю.А.Килижеков, А.Б.Свинцов, О.О.Бады, Э.К.Чульдум, Р.Оол, Ю.Д.Тыт-оол, А.К.Тамдын, О.Э.Донгак, Л.Ш.Ч.С.Кыргыс, Ю.О.Ооржак, А.А.Шойгу, В.В.Останин, Ш.Ч.А.Ф.Лобанов, Д.И.Оюн, В.Т.Ховалыг, Х.Д.Монгуш, С.К.Д.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар **Ш.М. СУВАН.**

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, секретарь — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-17-91, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи — 2-03-88. Реклама, чарлал килдизи — 2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш каттап үнөр. Хемчээли 2 парлаар ама.

Тираж 5164. Номерни парлапгаже дужааганы, график эзугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 3010181050000000 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммунал адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннун Тыва Республика-биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүтүрүп турар.

Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко туржубиле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-далары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.